

Bulgar Tarihçilerinin Araştırmalarında Türkiye'nin 1930'lu Yıllardaki Balkan Politikası: Ana Sorunlar ve Vurgular

Memiř Merdan*

Türkiye'nin 1930'lu yıllardaki Balkan politikası üzerine Bulgaristan'da tam ve kapsamlı bir araştırma yayınlanmış olmasa da bu politikanın bazı yönleri, söz konusu dönemde Balkanlardaki ilişkilerin ayrı sorunlarını irdeleyen Bulgar tarihçilerinin araştırmalarında ele alınmıştır.

İki dünya savaşı arası uluslararası ilişkiler problematiğini Bulgar hitsoriyografisi tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrası ele alınmaya başlanmıştır. Bulgaristan'ın savaşlar arası dönemdeki uluslararası ilişkiler ve bağlarını ele alan modern Bulgar tarih yazımının ilk çalışmalarını nispeten zor şartlar altında ortaya çıkmıştır. Temelleri, Dimitir Kosev, Hristina Daneva-Mihova, Georgi Stefanov gibi tarihçiler tarafından Sofya Üniversitesinde atılmıştır. İkinci merkez olarak ise Lyuben Berov, Petur Arsov gibi bilim adamlarının çalıştığı ve günümüzde Milli ve Dünya İktisadi Üniversitesi adını taşıyan Karl Marks Yüksek İktisat Enstitüsü belirmiştir. Daha sonraları uluslararası sorunları ele alan Bulgar araştırmacılarına Lyudmila Jivkova, Dimitir Sirkov, Nikolay Gençev, Zdravka Miçeva, Antonina Kuzmanova gibi bilim insanları da katılmış ve bu konularla daha ziyade Balkan Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Enstitüsü ve Bulgaristan Komünist Partisi Tarihi Enstitüsü ilgilenir olmuştur.

Türkiye'nin 1930'lu yıllardaki Balkan politikası, Türkiye'nin dış politika sorunlarını ele alan çalışmalarda konu edildiği gibi, iki dünya savaşı arasındaki uluslararası ilişkileri ve diğerk Balkan ülkelerinin veya büyük güçlerin dış politikasını inceleyen çalışmalarda da değerlendirilmiştir.

Bu araştırmada hedefimiz, Bulgaristanlı Balkan tarihçilerinin 1960'lı yıllardan XXI. yüzyılın başlarına kadar yayımladıkları ve Türkiye'nin Balkan politikasıyla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi olan bazı araştırmalarını takdim etmek ve incelemektir. Söz konusu araştırmaları üç gruba ayırmaktayız:

* Dr. Öğr. Üyesi, Şumen Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, Şumen/BULGARİSTAN, memish_merdan@abv.bg

İlk grupta 1930'lu yıllarda Balkanlardaki uluslararası ortamı ve çeşitli girişimleri ele alan araştırmalardır. Burada Petır Arsov'un Balkan Konferanslarını inceleyen makalesi¹ ve Hristina Daneva-Mihova'nın 1933-1934 yıllarında uluslararası ilişkileri ve Balkan Paktının diplomatik olarak hazırlanışını ele alan etüdü² takdim edilecektir.

İkinci grup, Yarımada'daki ayrı ayrı devletlerin Balkan politikasını irdeleyen çalışmaları kapsamaktadır. Buraya Bulgaristan ve komşularının Balkan politikası ile ilgili bazı sorunlar üzerine yapılan araştırmalar dahil edilmiştir. Bunlar, Zdravka Miçeva'nın "Balkan Paktı ve Bulgaristan-Yugoslavya İlişkileri" adlı makalesi³, Vasil At. Vasilev'in "Bulgaristan, Fransa ve Küçük Antant (1933-1934)" makalesi⁴, Kristyu Mançev ile Slovakyalı tarihçi Valerian Bistriski'nin "Bulgaristan ve Komşuları. Siyasal ve Diplomatik İlişkiler (1931-1939)" başlıklı ortak monografisi⁵, İlço Dimitrov'un "Balkanlarda ve Avrupa'da Bulgaristan" kitabı⁶, Lyudmil Spasov'un Bulgaristan'ın Montreux Konferansı çalışmalarına katılımını ele alan araştırmaları⁷ ve Antonina Kuzmanova'nın "Romanya'nın Balkan Politikası (1933-1939)" adını taşıyan monografisidir⁸.

Üçüncü grup ise Türkiye'nin dış politikasının bazı problemlerini ve diğer Balkan ülkeleriyle ilişkilerini inceleyen çalışmaları kapsamaktadır. Buraya Lyudmila Jivkova'nın Boğazlar rejiminin tadilini ele alan araştırmaları⁹ ve 1930'lu

- 1 P. Arsov, "Burjoazno Dvijenje Za Balkansko Razbiratelstvo (Balkanskite Konferentsii. 1930-1933)", *Godişnik na Katedrite Po Nauçen Komünizim i İstoriya na BKP Pri Vişite Uçebni Zavedeniya*, kn. 1-2, Sofiya 1968, s. 1-53.
- 2 Hr. Daneva-Mihova, "Mejdunarodnye Otnoşeniya v Period 1933-1934 gg. i Diplomaticheskaya Podgotovka Balkanskogo Pakta", *Studia Balcanica*, 1, Sofiya 1976., s. 32-93.
- 3 Z. Miçeva, "Balkanskiyat Pakt i Bilgaro-Yugoslavskite Otnoşeniya". *İstoriçeski Pregled*, 1971, kn. 4, s. 3-30.
- 4 V. Vasilev, "Bilgariya, Frantsiya i Malkata Antanta (1933-1934)", *Sbornik v Çest na Akad. Dimitır Kosev*, Sofiya 1974, s. 309-327.
- 5 Mançev, K. V. Bistriski, *Bilgariya i Neymite Sisedi. Politiçeski i Diplomaticheski Ornoşeniya 1931-1939*, Sofiya 1978.
- 6 İ. Dimitrov, *Bilgariya Na Balkanite i V Evropa*, Sofiya 1983.
- 7 L. Spasov, "Bilgariya Na Konferentsiyata v Montyo Prez 1936 g", *İstoriçeski Pregled*, 1989 No 3, s. 3-14; L. Spasov, *Bilgariya, Velikite Sili i Bsalkanskite Drjavı 1933-1939 g*, Sofiya 1993.
- 8 Kuzmanova, A. *Balkanskata Politika na Rumniya (1933-1939)*, Sofiya 1984.
- 9 L. Živkova, "The Question of Revising the Regime of the Straits Agreed upon in the Lausanne Convention", *Etudes balkaniques*, 1971, 2, s. 73-81; L. Živkova, "The Anglo-Turkish Relations (1934-1935)". *Etudes Balkaniques*, 1971, 4, s. 82-98.

yıllardaki İngiliz-Türk ilişkilerini inceleyen çalışmalarını¹⁰ almış bulunmaktayız. Konumuz ile ilgili olarak Stefan Velikov ile Lyudmil Petrov'un Bulgar-Türk siyasi¹¹ ve siyasi-askeri¹² ilişkilerini ve Cengiz Hakov'un XX. yüzyıl Türkiye tarihini inceleyen çalışmaları¹³ özellikle dikkate değerdir.

Bu bildiriye konu olan araştırmaların ortak yanı, bunların diğer Bulgar araştırmacılar ve bu problemleri ele alan başka ülkelerdeki tarihçiler tarafından sıkça atf yapılan temel ve otoriteli araştırmalar olarak kabul edilmesidir. Dolayısıyla bunlar, Bulgar tarihçiliği bakımından temsili özellik taşımaktadır. Yazarları, seçkin Bulgar bilim kurumlarında çalışan otoriteli uzmanlardır.

Bir tarih araştırmasının objektifliği büyük oranda yazılmasında kullanılan kaynak malzemesinin miktarı ve çeşitliliğine bağlıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Bulgarcaya çevrilmiş söylev ve demeçlerini içeren belgesel derleme kitabı Stefan Velikov tarafından hazırlanarak 1968 yılında yayınlanmıştır¹⁴. Bu kitabın temelinde Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü tarafından yayınlanan *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (İstanbul-Ankara 1945-1964)* adlı dört ciltlik eser yatmaktadır. Derlemeye Atatürk'ün bütün söylev ve demeçleri alınmamış olmasına rağmen Bulgar okuyucusu artık büyük bir kısmıyla tanışma imkânı bulmuştur. Bu derlemede Mustafa Kemal'in Bulgar diplomatik belgelerinde geçmekte olup o dönem basımında yer alan Bulgaristan hakkındaki görüşlerini sergileyen bazı demeçleri de yer almıştır. 1981 yılında bazı ilave ve düzeltmelerle bu derlemenin daha büyük tirajda yeni baskısı yapılmıştır.

2002 yılında Bulgarca ve Türkçe olarak yayınlanan Bulgar ve Türk arşiv malzemeleri¹⁵, iki ülke arasındaki siyasal, diplomatik, ekonomik, bilimsel ve kültürel ilişkilerin çeşitli boyutlarına ek olarak ışık tutmaktadır. Bu belge derlemesi, kronolojik olarak İstanbul'da Bulgar-Türk Sözleşmesi'nin imzalanıp Mustafa

10 L. Jivkova, *Anglo-Turksite Otnoşeniya 1933-1939*, Sofiya 1971.

11 S. Velikov, "Les Relations Bulgaro-Turques 1934-1939". *Etudes Balkaniques, No 1*, Sofia 1982, s. 34-51.

12 L. Petrov, "Voennata Politika Na Turtsiya I Otnoşeniyata y s Bilgariya (Fevruari 1934-Yuli 1936 g)", *Voennostorişeski Sbornik*, Kn. 2, 1993, s. 43-71; L. Petrov, "Voennata Politika Na Turtsiya I Otnoşeniyata y s Bilgariya (Yuli 1936 - Septemvri 1939 g)", *Voennostorişeski Sbornik*, Kn. 3, 1990, s. 70-88; L. Petrov, "Demilitariziranata Zona v Trakiya Mejdu Dvete Svetovni Voyni (1923-1938 g)". *Voennostorişeski Sbornik*, Kn. 2, 1997, s. 33-49.

13 C. Hakov, *İstoriya Na Turtsiya Prez XX vek.*, Sofiya – Ankara 2000.

14 Kemal Atatürk, *İzbrani Reçi i İzkazvaniya*, Sofiya 1968.

15 *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No. 16. Ankara 2002.

Kemal'in 1913 yılında Sofya'ya askerî ataşe olarak gelmesinden 1938'de vuku bulan ölümüne kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Sözü edilen bu belgesel yayınların kusurları ne olursa olsun, onlar araştırmaları kolaylaştırıp yeni problemlere yönelme imkânı sunmaktadır. Diğer yandan 1970 ve 1980'li yıllarda birçok bilim insanı yurtdışında ihtisas yapma imkân elde etmiş, bu ise onların kalifiyesini yükselterek çağdaş tarih biliminin başarıları ile tanışmalarını sağlamıştır. Diğer Balkan ülkelerindeki bilim insanları ve bilim kurumları ile ilişkileri yoğunlaşmış, bu ise araştırmaların kapsamı ve dayandıkları belge bazının genişlemesine katkı sağlamıştır.

Uluslararası ilişkiler bağlamında 1919-1965 dönemindeki Türk dış politikasının niteliğini gösteren Türkiye'deki ilk kapsamlı çalışma 1968 yılında yayınlanan *Olaylarla Türk Dış Politikası* adlı ortak yapıttır¹⁶. Hazırlayanlar ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü üyeleridir. Bu araştırma, Hr. Daneva-Mihova, L. Jivkova, St. Velikov ve C. Hakov gibi araştırmacılar tarafından istifade edilip alıntılanmıştır, fakat İsmail Soysal'ın 1985 yılında yayınladığı "Balkan Paktı" konulu etüdü¹⁷ gibi oldukça yeni bir inceleme Bulgar tarihçileri tarafından bilinmemektedir. Muhtemelen bunun sebebi, oldukça geç yayınlanmış olmasıdır. Ayrıca, İsmail Soysal'ın hazırladığı *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları* yapıtı¹⁸ hariç, 1973-1983 yılları arasında yayınlanan Türk arşiv belgelerini içeren Bilal Şimşir, Fehmi Nuza gibi araştırmacıların derlemeleri de kullanılmamıştır.

Bulgar tarihçilerinin 1989 sonrasındaki dış politika konulu araştırmaları oldukça dinamik bir gelişme gösterir. Bu dönemde ülkedeki toplumsal ve siyasal şartların değişmesi, bilim alanındaki ideolojik yaklaşımdan arınma süreçleri ve uluslararası temasların daha kolay hale gelmesi bilimsel araştırmaları teşvik etmiştir.

Aşağıda Bulgar tarihçilerinin araştırmalarının içeriği hakkında bilgi veren birkaç örnekle bu araştırmacıların Türkiye'nin 1930'lu yıllardaki Balkan politikasına nasıl bir yer ayırdıklarını ve onu nasıl değerlendirdiklerini göreceğiz.

Petr Arsov, yukarıda sözü edilen araştırmasında Balkan konferanslarının aslında öncülüğünü kimlerin yaptığını, bu konferansların mahiyeti ve hedeflerinin neler olduğunu bulmaya çalışmıştır. Arsov, Balkan konferanslarının sadece Balkanlılar

16 M. Gönülbol - Cem Sar - A. Ş. Esmer - O. Sander - H. Ülman - S. Bilge - D. Sezer, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Ankara 1968.

17 İ. Soysal, "Balkan Paktı (1934-1941)", *Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*. T.T.K. Yay., Ankara 1985, s. 125-226.

18 İ. Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmalar, C I, (1920-1945)*, T.T.K., Ankara 1983.

toplumunun eseri olduğunu savunan bazı araştırmacıların görüşünü eleştirmiş, İngiltere ve Fransa hükûmetleri ile onların etkileri altında bulunan pasifist tabakaların rolünü belirtmiştir¹⁹.

Daha İlk Balkan Konferansında Balkanlıları yaklaşturma perspektiflerine en büyük coşkuyla Yunanistan ve Türkiye heyetlerinin yaklaştıkları belli olmaktadır. İkinci Balkan Konferansı sırasında Yunan ve Türk temsilcileri tedricî surette bir blok gibi hareket etmeye başlamış, Bulgar temsilcileriyle olan ihtilaflarını arttırmamaya dikkat etmişlerdir. 1931 yılının sonunda ve 1932'de Balkanlarda sadece çehreleri belirlemekle kalmayıp tamamen teşekkül ederek birbirine karşı pozisyon alan Küçük Antant ve Yunan-Türk bloku olmak üzere iki blok oluşmuştur. Bu iki blok arasında Bulgaristan'ı kendi tarafına çekme mücadelesi başlamıştır²⁰.

Arsov, Üçüncü Balkan Konferansı öncesi ve konferans sırasındaki durumu ele alarak Yunan ve Türk heyetlerinin kendi aralarında tüm konularda beraber hareket etmeyi önceden kararlaştırdıklarını ifade etmiştir²¹. Balkan konferansları fonu üzerinde 1933 yılında Balkan Pakti'nin diplomatik hazırlanışı ile ilgili faaliyetlerde bir açılım olmuştur.

1960'lı yılların sonunda ve 1970'li yılların başlarında, Paktın kuruluşu ve çalışmaları konusunda tarihçilerin ilgisinin hayli arttığı görülmektedir. Bunlar, Hristina Daneva-Mihova'nın çalışmalarında epey ayrıntılı ve derin işlenmiştir. Onun *Studia Balcanica* dergisinde Rusça yayınlanan ve 1933-1934 yıllarındaki uluslararası ilişkiler ile Balkan Pakti'nin diplomatik hazırlanışına hasredilen makalesi²² büyük ilgi uyandırmıştır. Daneva-Mihova'ya göre, Balkan ittifakının hazırlanışı ve oluşması, uluslararası ilişkilerin çok gergin ve dinamik bir dönemde gerçekleşir. Bunlar, Küçük Antant, Yunanistan ve Türkiye'nin uluslararası durumlarda beliren farklı eğilim ve olaylar karşısındaki tepkilerinin sonucu olarak ortaya çıkmış olup İtalya'nın Orta ve Güneydoğu Avrupa politikası, Silâhsızlanma Konferansı'nın çalışmalarındaki başarısız gidişat, Nazi Almanya'sının programında Orta ve Güneydoğu Avrupa'ya, özellikle de Avusturya'ya ayırdığı yer gibi hususlar bunlar arasındadır. Daneva-Mihova'ya göre, bütün bunlar Yunanistan ve Türkiye'nin politikalarına damgasını vurmuş ve Küçük Antant'a yaklaşma evrimi başlamıştır²³.

19 Arsov, agm., s. 4-11.

20 Arsov, agm., s. 24.

21 Arsov, agm., s. 26-47.

22 Daneva-Mihova, agm.

23 Daneva-Mihova, agm., s. 32-40.

Hr. Daneva-Mihova, yayınlanmamış Bulgar ve yayınlanmış Fransız ve Sovyet belgelerine istinat ederek Türkiye'nin diplomatik faaliyetlerine özel yer ayırmıştır. Araştırmacının yazdığına göre, 1933-1934 dönemindeki Türk dış politikasını ayrıntılı olarak ele almamış, sadece Türkiye'nin Yunanistan'a yaklaşmasına olumlu etki yapan bazı faktörleri işaretlemiştir. Birinci etken, Türkiye ve Yunanistan'ın Küçük Antant'ın 1933'teki reorganizasyonundan duydukları endişedir. Bundan başka, Türk iktidar çevreleri, Fransız-İtalyan yakınlaşma perspektifine karşı alakasız kalamayacakları için İtalya lehine taviz verilmesine kadar varılabileceği endişesini taşımaktadır. Bu endişeler, Türk hükûmetinin Balkan Pakti'nin tesisine kadar geçen zamanı kapsayan bütün 1933 yılı ve 1934 yılının başlarına kadarki hareketlerinde hissedilmektedir.

İtalya nüfuzunun zayıflamasıyla birlikte 1933 yılının ilk yazında Türkiye'de Fransa'nın nüfuzu artar ve Fransız diplomasisi daha yoğun faaliyet göstermeye başlar. Fakat herşeye rağmen bu, Daneva-Mihova'ya göre, Türkiye'nin herhangi bir şekilde Fransa'nın kuvvetli bir etkisi altına girdiği veya İtalya ile ilişkilerinin kötüleştiği anlamına gelmemektedir.

Balkanlardaki vaziyetin Türkiye ile Yunanistan'ın yakınlaşmasına yardımcı olan başka bir unsur da Bulgaristan'ın Küçük Antant ile yakınlaşma girişimleri ve özellikle Bulgar-Yugoslav yakınlık arayışıdır. Türk hükûmeti tarafından düşünülen Yunan-Türk-Bulgar kombinezonu birçok güçlüklerle karşılaşır. Daneva-Mihova'ya göre, Yunanistan bu fikri benimsememiş, Fransa ise böyle bir gruplaşmanın İtalya etkisi altına girebileceğinden endişelenmiştir.

Balkanlardaki statükoyu sağlama almaya yönelik çabalar, Kuzey (Yugoslavya ve Romanya) ile Güney (Türkiye ve Yunanistan) Balkan gruplarının temaslarını kolaylaştırmış ve tedricî bir surette bir Balkan anlaşması ihtiyacı hususundaki müşterek fikrin temelini oluşturmuştur. Aralarındaki Bulgaristan'ı kendi taraflarına çekme rekabeti, bu anlaşma gerçekleştirme temposunu belirli ölçüde yavaşlatmıştır. Yalnız başına gerçekleşebilecek bir Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasından duyulan endişeler, bir yandan Türkiye ile Yunanistan arasında, diğer yandan da Romanya ile temasların artmasına yardım eden ikinci, fakat çok önemli bir çizgiyi oluşturmaktadır. Hr. Daneva-Mihova, 4 Temmuz 1933 tarihli Londra Konvansiyonu'nun Bulgaristan'ın dört komşusu arasındaki temasların artmasında yeni bir aşamanın başlangıcı olduğunu²⁴ isabetle belirtmektedir.

24 Daneva-Mihova, agm., s. 46-52.

14 Eylül 1933'te imzalanan Ankara Sözleşmesi de Balkanlardaki uluslararası ilişkilerde önemli bir yer tutmaktadır. Daneva-Mihova'ya göre, bu antlaşma, Güney Balkan grubunun kesin olarak teşekkül ettiğini, Türk Başbakanı İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'nün Eylül 1933'teki Sofya ziyareti ise Türk hükûmetinin "Balkan gruplaşmasının" inisiyatifini kendine korumak istediğini göstermektedir²⁵.

Zdravka Miçeva ve Vasil At. Vasilev'in araştırmalarında Bulgaristan-Yugoslavya ilişkileri ve bunların Balkanlardaki genel politik havayı, özellikle de -Türkiye'nin Balkan politikasını ne surette etkilediği problemleri ele alınmıştır. Bu problemlerin aydınlanmasında Zdravka Miçeva'nın "Balkan Paktı ve Bulgaristan-Yugoslavya İlişkileri (1933-1934)" adlı çalışması²⁶ katkı sağlamaktadır. Bu makale, 1971 yılında çıkmış ve ondan sonra gelen çalışmalara bir bakıma temel kaynak özelliği taşımaktadır. Bu çalışmada Miçeva, 1923'ten 1933'e kadar olan dönemin tamamında Bulgar dış politikasının rotasında belirli bir istikamet olmamış, o yüzden doğru bir çizgide ilerlemediğini belirtmiştir. 1920'li yıllarda Bulgaristan, içinde bulunduğu izolasyondan çıkmak için bir dizi denemeler yapmıştır. Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'yla hakemlik, ticaret v.s. gibi bazı sözleşmeleri imzalamıştır. Fakat tüm bunlar ülkenin, Balkanlardaki komşuları bakımından, dış politik durumunun sağlanması için yeterli olmamıştır.

Bulgaristan-Yugoslavya ilişkilerinin 1933 yılının ikinci yarısında iyileşmesi, diğer Balkan devletlerinde (Türkiye, Romanya ve Yunanistan) büyük bir endişelenme ve hareketlenmeye neden olmuştur²⁷.

1933'e doğru Türkiye, diplomasisini harekete geçirir. Milletler Cemiyeti'ne olan güvenini yitirir ve Yugoslavya'nın emellerine karşı koyabilecek otoriteli bir politik güç olarak Balkanlarda yeniden nüfuzunu canlandırmaya çalışır. Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, bir "Güney Balkan Paktı" kurmak için ısrarla çalışır. Miçeva'ya göre, Türkiye ile Yunanistan, böyle bir pakt için temel olduğunu ve bunun aralarında 10 yıllık süre için imzaladıkları 14 Eylül 1933 tarihli pakt olduğunu kabul ederler. Bu antlaşmanın temel hedefi, sınırları koruma ve Balkanlarda olduğu gibi, uluslararası kurumlarda da aralarında siyasi ve ekonomik iş birliği gerçekleştirmektir. Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasından duyduğu korkuya karşın Türk diplomasisi Bulgaristan'ı kendi tarafına çekmeye çalışır. Türk tarafı,

25 Daneva-Mihova, agm., s. 62-64.

26 Miçeva, agm.

27 Miçeva, agm., s. 5-13.

Bulgaristan'a Yunan-Türk paktına katılmayı ya da ikisiyle ayrı ayrı birer benzer pakt imzalamayı teklif eder²⁸.

V. Vasilev'in Bulgaristan'ın Fransa ve Küçük Antant'la ilişkilerini irdeleyen makalesi²⁹ 1974 yılında yayınlanmıştır. Vasilev, A. Hitler'in 1933 yılının başında Almanya'da iktidara gelmesinden sonraki Fransız ittifaklar sisteminin genişletilmesi eğiliminin, Paris, Prag, Belgrat ve Bükreş'in Bulgaristan'a olan ilgisini arttırdığını belirtmiştir. Onu kazanmak veya en azından tarafsız kalmasını sağlamakla Balkanlardaki siyasi istikrara ulaşılabileceği beklenmektedir. Vasilev, 9 Şubat 1934 tarihli Balkan Paktı'nın ölü doğan bir ittifak olduğunu yazmıştır. Altında imzası bulunan her devletin bu pakla edindikleri hak ve yükümlülükler hakkında bazı mülahazaları vardır³⁰.

Bu araştırmada Türkiye daha çok bir periferi faktörü olarak kalmıştır. Aynı zamanda, paktın son metni ile ilgili olarak Yugoslavya'nın Bulgaristan'a pakta katılma imkân sağlanması taraftarı olduğunu ve bu görüşün Türkiye tarafından da bir yere kadar paylaşıldığını savunan Hr. Daneva-Mihova'ya³¹ karşı Miçeva³² ve Vasilev³³, bu siyasal çizgiyi benimseyen devlet olarak yalnız Yugoslavya'yı görürler. Daneva-Mihova'nın görüşünü A. Kuzmanova kabul eder³⁴ ve çalışmalarında geliştirir. Kr. Mançev ve V. Bistriski ise Şubat 1934'te Belgrad'ta gerçekleşen dört dışişleri bakanının görüşmesi esnasında Bulgaristan'a da katılma fırsatı vermek düşüncesiyle Yugoslavya yöneticilerinin ortaya attıkları ademitecavüz paktları imzalama teklifi yalnız T. Rüştü tarafından desteklenir, o da "epey kararsız ve sebatsız" bir şekilde olmuştur³⁵ diye belirtirler.

Kr. Mançev'in Slovakyalı tarihçi V. Bistriski ile ortaklaşa hazırladıkları "Bulgaristan ve Komşuları. Siyasal ve Diplomatik İlişkiler. 1931-1939" adlı çalışmanın³⁶ hedefi Bulgaristan'ın 1930'lu yıllardaki diğer Balkan ülkeleriyle siyasal ve diplomatik ilişkilerini irdelemektir. Bu iki tarihçiye göre, Bulgar-Türk ilişkilerinin iyileşmesi, 1937 yılında imzalanan Bulgaristan-Yugoslavya Sözleşmesinin gerçekleşmesi

28 Miçeva, agm., s. 14-15.

29 Vasilev, agm.

30 Vasilev, agm., s. 324-326.

31 Daneva-Mihova, agm., s. 89-90.

32 Miçeva, agm., s. 18-19.

33 Vasilev, agm., s. 324.

34 Kuzmanova, *age*, s. 43.

35 Mançev, Bistriski, *age*, s. 108.

36 Mançev, Bistriski, *age*.

için gerekli olan olumlu ortam oluşmasına çok yardımcı olmuştur. Mançev ve Bistritski'ye göre, Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı yaklaşımı, 1935 yılında "açıkça husumetkâr"ıken 1936 yılında "nerdeyse dostane diye nitelenebilecek bir şekil" alır³⁷. Fakat Türk diplomasisi, 1936 güzünde Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasını halâ bir tehlike olarak değerlendirir; bunun için de Bulgaristan'ı Balkan Antlaşması'nda görmek ister. Bununla birlikte Türk tarafı Bulgaristan ile Balkan Paktı grubu dışında da iş birliği arayışı içindedir; çünkü bu, Ankara'ya Bulgar-Yugoslav ikili ilişkilerinin gelişmesinde belirli bir rol oynama imkânları verir³⁸.

Mançev ile Bistritski, Bulgaristan-Yugoslavya Paktının imzalanması Balkan Antantı'nın birliğini bozar, fakat bununla birlikte Balkan Paktı grubunun hayatta kalmasına bir tehlike oluşturmaz³⁹ fikrindedir. Böyle olmakla beraber Bulgaristan'ın Balkan Yarımadası'ndaki devletlerle ilgili yürüttüğü politika daimî bir evrim içindedir; fakat bu politika genel olarak Yugoslavya ile iş birliği ve Türkiye'nin tarafsızlığı ön koşulundan hareket etmektedir⁴⁰.

Arşiv belgelerine dayanarak hazırlanan Mançev ile Bistritski'nin bu çalışması, Bulgaristan'ın 1931-1939 yılları arasındaki Balkan politikasının detaylarına ışık tutar. Ancak yazarlar, Bulgaristan'ın diğer Balkan ülkeleriye olan ilişkilerini, yer yer neredeyse tamamen Bulgaristan-Yugoslavya ilişkilerinin prizmasından değerlendirirler.

İlço Dimitrov savaşlar arası dönem ve İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarındaki Bulgar-İtalyan ve Bulgar-İngiliz ilişkilerini ele alan araştırmalarıyla bilinmektedir. "Balkanlarda ve Avrupa'da Bulgaristan" adlı kitabı⁴¹, Bulgaristan'ın yakın tarihindeki süreç ve olaylar hakkında yazılmış on iki denemeyi içermektedir. Konumuzdan hareketle "Birinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa Politikasında Bulgaristan"⁴² konulu ilk deneme dikkat çekicidir. İ. Dimitrov'a göre, Bulgaristan'ın savaştan sonra izlediği dış politikasının ana ilkesi revizyonizmdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki tüm Bulgar hükûmetleri kelimenin tam anlamıyla revizyonisttir. O yüzden toprakları üzerinde iddiaları bulunmadığı Türkiye ile ilişkileri en kolay düzenlenmiştir⁴³.

37 Mançev, Bistritski, *age.*, s. 206-207.

38 Mançev, Bistritski, *age.*, s. 208-209.

39 Mançev, Bistritski, *age.*, s. 243.

40 Mançev, Bistritski, *age.*, s. 304.

41 Dimitrov, *age.*

42 Dimitrov, *age.*, s. 5-22.

43 Dimitrov, *age.*, s. 17.

Antonina Kuzmanova'nın "Romanya'nın Balkan Politikası (1933-1939)" konulu monografisi⁴⁴, Balkan devletleri arasındaki ilişkilerin, dolayısıyla da Türkiye'nin Balkan politikasının önemli bazı meselelerinin incelenmesinde ciddi bir katkı sağlamaktadır. Kuzmanova, Romanya'nın Balkan devletleri arasında bir blok oluşturma imkânı ile ilgili görüş alışverişlerine katılması, Romen Dışişleri Bakanı Nicolae Titulescu'nun 1933 yılının Ekim ayında Sofya, Ankara, Atina ve Belgrat'a yaptığı ziyaretlerle ilgili olduğunu belirtmektedir. Bu ziyaretler esnasında Titulescu, ayrı ayrı Balkan hükümetlerinin görüşleri hakkında net bilgi edinmeyi, bu bilgilere göre de nasıl hareket etmesi gerektiğini tayin etmeyi hedeflemiştir. Türk hükümeti, bir Balkan garanti blokunun kurulmasını prensip itibarıyla kabul etmiştir. Yugoslavya ve Türkiye hükümetleri, Bulgaristan'ı da Balkan antlaşmasına katabilecekleri ümidiyle, Balkan Paktı metninin Neuilly Antlaşması'nda verilen barış yoluyla gerçekleşecek muhtemel bir revizyon hakkında Sofya'nın kesin bir surette vazgeçmesini gerektirmeyecek biçimde olmasını istemiştir⁴⁵.

N. Titulescu, "Türkiye'nin yalnız başına gerçekleşebilecek bir Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasından duyduğu korkuyu" kullanarak dışişleri bakanlarının 2 Şubat 1934 tarihinde Belgrat'ta gerçekleştirmeleri tasarlanan toplantısından hemen önce yaptığı Bükreş ziyareti sırasında Tevfik Rüştü'ye Romanya'nın görüşünü kabul ettirmiştir⁴⁶.

Antonina Kuzmanova, elinde bulunan arşiv belgelerine göre, "Pakt'ın metni üzerinde yapılan görüşmeler esnasında, Türk Dışişleri Bakanının hükümeti adına imzaladığı Sovyetler Birliği ile ilgili gizli ek protokol hakkında" bir taraftan Romanya, diğer taraftan Türkiye arasında bir anlaşmazlık olup olmadığı konusunda kesin bir söz söyleyemeyeceğini belirtmiştir⁴⁷.

Eylül 1938'de imzalanan Münih Antlaşması Romanya'nın dış politik durumu üzerine ağır bir darbe indirir. Balkanlarda, Romanya hem İngiliz nüfuzunu yarımdaya taşıyan bir kanal olarak, hem Balkan İttifakı'nın güçlenmesi hakkındaki birbirine yakın görüşleri, hem de Sovyetler Birliği ile ilişkilerini dolaylı olarak iyileştirmek amacıyla Türkiye ile yakınlık arar.

Romanya ile Türkiye'nin Balkan İttifakı hakkındaki görüşleri her ne kadar birbirine yakın olsalar da aynı değildir. Romanya, bunun az veya çok belirgin

44 Kuzmanova, *age.*

45 Kuzmanova, *age.*, s. 43.

46 Kuzmanova, *age.*, s. 47.

47 Kuzmanova, *age.*, s. 46-47.

bir Batı'ya yöneliş olarak görünmesini istememektedir. İster Polonya-Romanya ittifakının Balkan İttifakı'na katılmasıyla olsun, isterse ittifak yükümlülüklerinin “erga omnes” genişletilmesi ile, İngiltere ve Türkiye'nin Varşova'dan İstanbul'a kadar bir doğu cephesi oluşturma niyetlerine Romanya fiilen karşı koymaktadır. En sert tepkiyi ise Bükreş, Romanya tarafından verilecek toprak taviziyle Bulgaristan'ı da katmayı öngören varyantlara karşı göstermiştir⁴⁸.

Bu çalışmada ortaya konan Romanya politikasının fonunda Türkiye'nin Balkan politikasının bazı önemli unsurları belirlemektedir. Dolayısıyla, Antonina Kuzmanova'nın bu incelemesinde Türkiye'nin 1933-1939 döneminde Balkanlarda geliştirdiği aktif diplomatik faaliyetlerini izlenebilmektedir.

Lyudmil Spasov'un 1989 yılında *Tarih Araştırmaları Dergisi*'nde yayınladığı ve Bulgaristan'ın 1936 yılında Montreux Konferansına katılmasını ele alan çalışması⁴⁹, Türkiye'nin 1930'lu yıllardaki Balkan politikasıyla doğrudan ilgilidir. Araştırmacı, bu yapıtı yeniden işleyip “Bulgaristan, Büyük Güçler ve Balkan Devletleri 1933-1939” kitabında⁵⁰ yayınlamıştır. L. Spasov, bu incelemesinde, konferans esnasında üzerinde durulan önemli düğüm noktalarını da göz önünde bulundurarak Bulgaristan'ın bu uluslararası etkinliğe katılımını ele almayı hedeflemiştir. Bulgaristan Başbakan ve Dışişleri Bakanı Georgi Köseivanov, 1936 yılında Montreux'da Boğazlar Konferansı'na katılacak olan Bulgar heyeti tarafından izlenecek tavrı ve hedefleri belirlemiştir. Spasov'a göre, Bulgaristan'ın bu geniş çaplı uluslararası foruma katılımı doğrudan kazanç elde etmek değil, daha sonraları Neuilly Antlaşması'nın maddelerini tadilinde kullanılacak ve Balkanlardaki statükoyu çözen bir örnek ortaya koyacak iyi düşünülmüş bir stratejidir⁵¹. Bu şekilde L. Spasov, o zamana değin yapılan incelemelerde kullanılmamış yeni kaynak malzemelerine dayanarak Bulgar diplomasisinin Montreux Konferansı'nın hazırlanış ve çalışma aşamalarındaki en önemli tutumlarını ortaya koyup elde edilen sonuçları belirlemektedir.

Lyudmil Spasov'un bu incelemesi ile Lyudmila Jivkova'nın çalışmaları, bu problemleri ele alacak olan daha sonraki araştırmacıların çalışmalarına temel teşkil eden eserler olarak nitelenebilir.

48 Kuzmanova, *age.*, s. 144-202.

49 L. Spasov, “Bilgariya Na Konferentsiyata v Montyo Prez 1936 g.” *İstoriçeski Pregled*, S. 3 (1989), s. 3-14.

50 L. Spasov, *Bulgariya, Velikite Sili i Balkanskite Dırjavi 1933-1939 g.*, Sofiya 1993.

51 L. Spasov, *Bulgariya, Velikite Sili i Balkanskite Dırjavi...*, s. 71-77.

Lyudmila Jivkova, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde Nazi saldırı tehdidi altında bulunan Avrupa devletlerine İngiltere'nin güvenceler verme politikası üzerine odaklanan incelemeleri ile birlikte, 1930'lu yıllardaki İngiliz-Türk ilişkileriyle ilgili problemleri de işlemektedir. Bu araştırmacı, 1971'de *Etudes Balkaniques* dergisinde İngilizce yayınlanan iki araştırmasında⁵² Türkiye dış politikasının yönünde uluslararası konjonktürün ve İngiliz diplomasisinin aktif faaliyetlerinin etkisiyle yaşanan değişimin nedenleri üzerindeki görüşlerini sergilemiştir.

Yine 1971 yılında Lyudmila Jivkova'nın "İngiliz-Türk İlişkileri (1933-1939)" adlı monografisi⁵³ yayınlanır. Bu kitaba duyulan ilgi, o zamana dek tarih literatüründe büyük güçlerin İkinci Dünya Savaşı arefesindeki Güneydoğu Avrupa ve Orta Doğu'daki politikaları üzerine iyi kanıtlanmış araştırmaların bulunmayışına bağlıdır. Bu incelemesinde L. Jivkova, İngiliz ve Türk dış politikasının 1933 yılından sonra değişmesinin iç mekanizmalarını meydana koyar. O, haklı olarak Türk hükümetinin İngiltere ile yeni yakınlaşma eğiliminin Balkan ülkeleri de dahil olmak üzere diğer ülkelerle olan politikasını kaçınılmaz olarak etkilediğini ifade etmiştir. L. Jivkova, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile imzaladığı ittifak sayesinde izlediği tarafsızlık politikasını terk etmesine rağmen, çeşitli diplomatik manevralarla faşist saldırganların Avrupa'da başlattıkları savaşın uzun zaman dışında kalmayı başarabilmiştir diye kanıtlı bir sonuca varmıştır.

Araştırdığımız dönemde Türkiye'nin 1930'lu yıllardaki Balkan politikasını bir bütün olarak ele alan bir çalışma olmasa da bu politikanın bazı unsurları Bulgaristan-Türkiye ilişkilerine hasredilen çalıştırmalarda incelenmiştir.

Böyle bir çalışma Stefan Velikov'un 1982 yılında *Etudes Balkaniques* dergisinde Fransızca yayınlanan 1934-1939 yılları arası Bulgar-Türk ilişkileri üzerine yapılan çalışmasıdır⁵⁴. Bu araştırmacı, özellikle Bulgar arşivlerinden alınan belgesel malzemeye ve söz konusu dönem Bulgar ve Türk basımından alınan bilgilere dayanarak Balkan Paktı'nın imzalandığı 1934 yılından 1939 yılının baharına kadarki dönem içerisindeki Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkileri kronolojik olarak incelemiştir.

52 L. Živkova, "The Question of Revising the Regime of the Straits Agreed upon in the Lausanne Convention", *Etudes Balkaniques*, S. 2 (1971), s. 73-81; L. Živkova, "The Anglo-Turkish Relations (1934-1935)", *Etudes Balkaniques*, S. 4 1971, s. 82-98.

53 L. Jivkova, *Anglo-Türskite Otnoşeniya 1933-1939 g.*, Sofiya 1971.

54 Velikov, agm.

S. Velikov, Türk diplomasisi 1934 yılından sonra Türkiye'nin Balkan Paktı çerçevesindeki durumunu sağlamlaştırdığını, bunun da uluslararası şöhretini sadece yükseltmekle kalmayıp Balkan devletlerinin kaderini tayin etmeye katılma imkânı sağladığını vurgulamıştır. Araştırmacı, Bulgaristan'ın Pakt'a katılmayışının Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkilere ciddi bir zarar verdiğini veya bu ilişkileri soğuttuğunu söylemenin abartılı olacağını belirtmiştir. Bu, Pakt yanlılarından biri olarak Bulgaristan'ı da katmak için elinden geleni yapan Dışişleri Bakanı Tefrik Rüştü'nün şahsında Türk diplomasisi için tatsız bir gerçektir.

Velikov'a göre 1935 Şubatının ortasından sonra Bulgar-Türk ve Bulgar-Yunan ilişkileri gerginleşmiştir. General Kateniyotis, Yunan basınında Bulgaristan'ı oraya askeri birlikler yığarak Bulgar-Yunan sınırını tahkim etmekle suçlamıştır. Bulgar hükûmeti de bunu tekzip etmiştir. Diğer taraftan Ankara, Türkiye'ye karşı olası bir Bulgar saldırısı tahmininde bulunarak Bulgar-Türk sınırında sıkı yönetim ilân etmiş ve altı tümen askeri oraya yerleştirmiştir. Birçok savaş gemisi Çanakkale Boğazı bölgesinde mevzi almıştır. Türk basınında Bulgaristan aleyhine propaganda başlatılmış, ayrıca Bulgaristan Müslüman nüfusu arasında propaganda yoğunlaşmıştır. Buna karşı Bulgar hükûmeti Türk-Yunan-Bulgar sınırına kıtalar göndererek önlemler almıştır. Çekoslovakya'dan silâh tedariki istenir. Cenevre'deki Bulgaristan temsilcisi Nikola Antonov Milletler Cemiyeti'ne Trakya'daki Türk askerî hazırlıklarına dair bir rapor sunarak durumu izah etmeyi hedeflemiştir⁵⁵.

Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırmaya gerçekten niyeti var mıydı? S. Velikov, bu tezi savunan Romen tarihçi Eliza Campus'a katılmayıp savlarının asılsız olduğu görüşünde olan Kr. Mançev ile V. Bistriski'nin bakış açısını tamamen benimser⁵⁶. 1935 yılının Mart'ında Ankara'ya Orta Elçi olarak Todor Pavlov atanmıştır. Bulgar hükûmeti, onun Türkiye'deki otoritesine ve Mustafa Kemal ile olan şahsî ilişkilerine itimat eder. Buna rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler gergin kalır. Bulgaristan ile Yugoslavya arasındaki yakınlaşma eğilimi Tefrik Rüştü tarafından çok dikkatlice izlenmeye devam eder. Bu arada Bulgaristan'da Dışişleri Bakanı görevine Georgi Köseivanov getirilir. O, Yunanistan ile Romanya'ya olan toprak talepleri hakkında destek için en çok Yugoslavya ile Türkiye ile olan ilişkilerine önem verir⁵⁷.

55 Velikov, agm., s. 34-39.

56 Velikov, agm., s. 39.

57 Velikov, agm., s. 42.

Bulgar-Türk ilişkilerinde değişme 1936 yılının başında olur. İki ülke arasındaki kriz atlatılır, bununla birlikte Türk basınında Bulgarlar aleyhinde yürütülen kampanya da kesilir. Ankara, Trakya'daki askerî gerginlik ve kıta yığmayı Çanakkale Boğazının güvenliğinin temini ile ilgili önlemler olduğunu açıklar. Bu değişimin nedeni aslında, Türk hükûmetinin Boğazlar rejimini revize etme niyetidir. Türkiye, Montreux Konferansı'ndan biraz önce ve sonraları Bulgaristan'ın silâhlanmadaki eşitlik isteklerine daha çok anlayış göstermeye başlar. Bu arada 24 Ocak 1937 tarihinde Bulgar-Yugoslav Dostluk Antlaşması imzalanmış, Romanya ve Yunanistan ise buna karşıdır. Türkiye'nin teklifiyle 1938 Haziran'ında Bulgaristan ile Balkan İttifakı arasında Neuilly Antlaşması'nın askerî hükümlerinin kaldırılmasını ve Trakya'daki askerden arındırılmış bölgenin yok edilmesini hedefleyen müzakereler başlar. Bunda İngiliz diplomasisi aktif bir rol oynar⁵⁸.

1938 Kasım'ında yeni Türk hükûmeti kurulur. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu çalışma odasına Bulgar Orta Elçisi Todor Hristov'u kabul eder ve ona Türklerin Bulgaristan'ın iyi dostları olduğunu, öyle kalacaklarını ve "her zaman yardım etmeye hazır olduklarını"⁵⁹ beyan eder. Şubat 1939'da Bükreş'te Balkan Paketi Konseyi'nin olağan toplantısı yapılır. Türk diplomasisi, Romanya tarafından verilebilecek tavizler hesabına, Bulgaristan'ın Balkan Paketi'na girme zamanı geldiğini düşünerek yoğun bir çalışma yürütür⁶⁰.

Lyudmil Petrov'un çalışmaları, 1930'lu yıllardaki Bulgaristan ile Türkiye arasındaki siyasi ve siyasi-askerî ilişkileri ele alan oldukça yeni olarak nitelenebilir. 1990 yılında *Askerî Tarih Dergisinde* Şubat 1934'ten Şubat 1939'a kadar Türkiye'nin askerî politikasını ve Bulgaristan'a yönelik politikasını ele alan iki makalesi yayınlanır. Birincisinde L. Petrov, Bulgar-Türk ilişkilerini, özellikle de onların 1930'lu yıllarındaki siyasi-askerî boyutlarını irdeler⁶¹.

Bu makale kronolojik olarak Balkan Paketi'nin Şubat 1934'te kuruluşundan Montreux Konferansına kadarki dönemi kapsar. L. Petrov'a göre, Bulgar-Türk ilişkilerinin içeriği, bu zaman kesitinin müstakil olarak ayrı bir dönem şeklinde ele alınmasını gerektirir. Araştırmacı, Türkiye'nin askerî politikasını ve Bulgaristan

58 Velikov, agm., s. 42-43.

59 Velikov, agm., s. 45.

60 Velikov, agm., s. 46-49.

61 L. Petrov, "Voennata Politika Na Turtsiya I Otnoşeniyata y s Bulgariya (Fevruari 1934-Yuli 1936 g.)", *Voennostorişeski Sbornik*, Kn. 2, 1990, s. 43-71.

ile olan ilişkilerini analiz ettikten sonra bazı genel neticelere varır. Ona göre, Türkiye herşeyden önce Avrupa'nın savaş öncesi genel eğiliminden ayrı kalmayıp askerî uçakçılığa özel dikkat çevirerek askerî gücünü büyük ölçüde takviye etmiştir. Askerî güçlerinin yerleşmesi buna örnek olabilir, zira Türkiye topraklarının küçük bir kısmına (Doğu Trakya) orantısız ölçekte büyük askerî kuvvetler yığılmıştır. L. Petrov'a göre bu, Türkiye yöneticilerin ikili Türk-Bulgar ilişkilerini kaba kuvvet kullanarak tayin etme denemesinin ön koşuldur. Ona göre, 1935 ve 1936 yıllarında savaş "sanki her an patlak verebilir"⁶² gibidir. 1934 Şubat'ında Türkiye Balkan Paku'nun kurucularından biri olur. Bunu izleyen yıllarda Türkiye, onun siyasi ve özellikle askerî taahhütleri bakımından aktif bir üyesidir. Lyudmil Petrov'a göre, Türkiye'nin akdettiği askerî sözleşmeler ve askerî gücünü takviye etmesi sonucu 1936 yılının yazına kadar belirgin bir Bulgaristan aleyhtarlığı özelliği taşıyan askerleşmesine tanıklık edilir. Bütün bunlar da Türkiye'nin, savunma bakımından çok zayıf olan ve güney komşusu ile imzaladığı avantajlı antlaşmalarına gereğinden fazla güvenen Bulgaristan'ın egemenliğine ne kadar büyük bir tehlike oluşturduğunu gösterir⁶³.

Petrov, Monteux'nün Türkiye'nin Bulgaristan'a olan yaklaşımına bir nevi ayırt edici sınır olduğunu belirtir. 1936 yılından sonra Türkiye'nin Bulgaristan'a yönelik politikası daha esnek olur, bu ise Petrov'un yine 1990 yılında yayınladığı ve yukarıda ele aldığımız malzemenin devamı olarak Montreux Konferansı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemi inceleyen bir başka araştırmasına⁶⁴ konu olur. Petrov'a göre, Türkiye'nin bu dönemdeki askerî politikası ve ikili Bulgar-Türk ilişkileri birçok özellikler taşımaktadır.

Bu araştırmacı, Balkan İttifakı'nın 1936 yılının güzünde Türkiye'nin aktif katkılarıyla sadece bir siyasi blok değil, askerî bir koalisyon olarak da şekillendiğini yazar. Balkan İttifakı kapsamındaki askerî diplomasi faaliyetleri izlendiğinde imzalanan askerî sözleşmeler sonucu bu birlik sayesinde Bulgaristan etrafında kuvvetli bir çember oluşturulduğu görülür. Balkan İttifakı, diplomatik ve askerî baskı uygulamak için gerekli olan imkânlarla gerçekten sahiptir ve üyeleri arasında bazı meseleler üzerinde uyuşmazlıklar var olsa da bunlardan en önemlisi olan

62 L. Petrov, "Voennata Politika Na Turtsiya I Otnoşeniya y s Bilgariya (Fevruari 1934-Yuli 1936 g.)", s. 60-64.

63 L. Petrov, "Voennata Politika Na Turtsiya I Otnoşeniya y s Bilgariya (Fevruari 1934-Yuli 1936 g.)", s. 70-71.

64 L. Petrov, "Voennata Politika Na Turtsiya I Otnoşeniya y s Bilgariya (Yuli 1936 - Septemvri 1939 g.)". *Voennostorişeski Sbornik*, Kn. 3, 1990, s. 70-88.

Balkanlardaki toprak statükosunu tüm araçlarla, gerekirse askerî olanları da kullanma pahasına, koruma ittifakı bulunmaktadır⁶⁵.

Petrov'a göre Türkiye'nin askerî siyaseti, Bulgaristan'a yönelik dış politikasının sonucudur. Buna rağmen iki ülke arasındaki ilişkilerde 1935 ile 1936'da izlenen kritik anlar yaşanmamaktadır. Araştırmacıya göre bunun nedeni, ilk önce İngiltere'nin bazı Bulgar taleplerine olumlu bakmaya başlaması ve Türkiye'nin Balkanlardaki Büyük Britanya "mandatörü" olma isteğine bağlıdır. İkinci neden ise, Bulgaristan revizyonculuğunun hedeflerine de uygun düşen, Türkiye'nin Trakya'daki askerden arındırılmış bölgeyi kaldırma isteğidir⁶⁶.

1936 yılından sonra Bulgar ordusunun gizli silâhlanma süreci sonucunda artık öncekisi gibi tehlikesiz bir rakip olmadığı da Türkiye'nin Bulgaristan'a olan davranışını belirlemesinde küçümsenir bir neden değildir. İncelenen dönemin sonunda Bulgar yöneticileri, Bulgar-Türk sınırına Türk yöneticilerin askerî planlarına ek olarak set çekebilecek askerî güçler yerleştirir⁶⁷.

1997 yılında aynı araştırmacı yeni bir çalışmasını⁶⁸ yayınladı. Bu defa dikkatini iki dünya savaşı arası döneminde Trakya'daki askerden arındırılmış bölge üzerine çevirmiştir. L. Petrov, Türkiye'nin Bulgaristan ile Yunanistan sınırı boyunca uzanan askerden arındırılmış bölgenin kuruluşunu ve 1938 yılında bunun kaldırılmasına yönelik diplomatik çalışmalarıyla ilgili meseleleri ele alır. Konuyu, Sofya'daki Dışişleri Bakanlığı Arşivinden o ana kadar araştırmacılar tarafından kullanılmamış belgelere dayanarak ele alır. Ona göre, bu askerden arındırılmış bölge sorununun gelişmesine bakıldığında birkaç aşama görülür. Bu sorun, 1923 yılında Türkiye'nin olumsuz tepkisine rağmen ve Lozan (Lausanne)'daki Bulgar temsilcilerinin ilgisizliğiyle ortaya çıktığı söylenebilir⁶⁹.

Askerden arındırılmış bölge sorununun ikinci aşaması 1933 yılının başında bir Türk temsilcisi tarafından resmî bir uluslararası forumda özel statünün

65 L. Petrov, "Voennata Politika Na Turtsiya I Otnoşeniya y s Bılgariya (Yuli 1936 - Septemvri 1939 g.)", s. 70-75.

66 L. Petrov, "Voennata Politika Na Turtsiya I Otnoşeniya y s Bılgariya (Yuli 1936 - Septemvri 1939 g.)", s. 86-87.

67 L. Petrov, "Voennata Politika Na Turtsiya I Otnoşeniya y s Bılgariya (Yuli 1936 - Septemvri 1939 g.)", s. 87-88.

68 L. Petrov, "Demilitariziranata Zona v Trakiya Mejdu Dvete Svetovni Voyni (1923-1938 g.)". *Voenoistoričeski Sbornik*, Kn. 2, 1997, s. 33-49.

69 L. Petrov, "Demilitariziranata Zona...", s. 33-35.

kaldırılması talebiyle başlar. Antirevizyonist devletler bu hareketi bir revizyonizm eylemi olarak niteler ve bu meselenin çözümüne olumsuz tepki gösterirler. Türkiye taktiğini değiştirerek ve meseleyi artık ortaya atmaktan vazgeçip Doğu Trakya'da askerden arındırılmış bölgenin var oluşunu aslında anlamsızlaştıran kararlı askerî tedbirler alır. Bu aşamada planlama yapılır ve Yunanistan ile birlikte askerden arındırılmış bölgenin tahkimi ile doğrudan ilgili önlemler alınır⁷⁰.

Üçüncü aşama 1938 yılının ilkyazı ve yazında birkaç ay sürer. Türkiye, Balkan İttifakındaki güçlü pozisyonundan ve İngiltere'nin revizyonculuğa karşı tutumunun prensip itibarıyla değişmesinden istifade ederek, Balkanlı müttefiklerinin Bulgaristan ile yapılan müzakerelerinde Neuilly Antlaşmasının askerî hükümlerinin kaldırılışıyla birlikte Lozan Antlaşmasındaki askerden arındırılmış bölge ile ilgili hükümlerin de feshedilmesini kabul ettirir. Bu, Yoanis Metaksas ile Georgi Köseivanov'un 31 Temmuz'da imzaladıkları Selânik Antlaşması'yla gerçekleşir. Bu antlaşma, fiilen mevcut olan Bulgaristan'ın silâhlanması ve askerden arındırılmış bölgenin Türkiye (Türkiye-Yunanistan) tarafından askerleştirilmesi durumlarını hukukten tanımış olur⁷¹.

Lyudmil Petrov'un araştırmaları Balkan devletleri arasındaki ilişkilerin incelenmesine ciddi bir katkı sağlamaktadır. Fakat onlardaki vurgu Bulgaristan'ın hedef ve çıkarları üzerinedir. Bundan başka kanaatimizce, bu araştırmacının Türkiye'nin politikasıyla ilgili olan bazı tezleri asılsızdır. Örneğin, Türkiye'nin Bulgaristan'dan korktuğu için Doğu Trakya'da ciddi miktarda silahlı birlikleri tuttuğu ve Kemalist Türkiye'nin dış politikasının saldırgan olduğu görüşü kabul edilemez.

Bulgaristan-Türkiye ilişkileri ve Türkiye'nin çağdaş tarihi üzerine incelemeler yayınlamış, ülkemizdeki XX. yüzyıl Türkiye tarihi üzerinde çalışan en önde gelen araştırmacılardan biri Cengiz Hakov'tur. 2000 yılında onun "XX. Yüzyıl Türkiye Tarihi"⁷² adlı geniş kapsamlı araştırması yayınlanmıştır. Bu kitapta modern Türk toplumunda cereyen eden süreçlerin genel bir analizinde dış politika problemleri ayrı bir bölümde ele alınmıştır. Araştırmacı Türk dış politikasını, ikili ve çok taraflı ilişkileri global ve bölgesel güç merkezlerine göre kurarak kronolojik bir biçimde sunar; ayrı gruplardaki komşu ülkelerle olan etkileşimin dinamiğini belirtir ve uluslararası ilişkilerin Türk toplumunun modernleşme sürecindeki özel yerini

70 L. Petrov, "Demilitarizirana Zona...", s. 40-44.

71 L. Petrov, "Demilitarizirana Zona...", s. 44-46.

72 Hakov, *age.*

işaretler. C. Hakov'un bu çalışması Bulgaristan'da XX. yüzyıl Türkiye tarihi üzerine yapılmış ilk kapsamlı akademik araştırma olarak nitelenebilir.

Sonuç olarak özetleyecek olursak, Bulgar araştırmacıların incelemelerinden Türkiye'nin Balkanlarda aktif ve gerçekçi bir politika yürüttüğü tespit edilmektedir. Balkan Paktı'nın imzalanması, Bulgaristan hakkında olumsuz bir etki doğurmasına rağmen, 1933-1939 dönemi için Türkiye'nin, Türk diplomasisi tarafından tasarlanan ve izlenen bölgesel iş birliği politikasına Bulgaristan'ı da (şu ya da bu şekilde) katmayı hedefleyen ve sürekli diyebileceğimiz gayreti görülür.

Bazı araştırmacıların Türkiye'nin 1933 yılındaki Bulgar-Yugoslavya yakınlaşmasından korktuğu iddiaları, bizce biraz abartılıdır. Her ihtimale karşı söylemek gerekir ki, Türkiye'nin bu yakınlaşmadan duyduğu birtakım kaygıları varsa da bunlar, İsmail Soysal'ın da belirttiği gibi, Yunanistan'ınkileri kadar çok değildir⁷³. Çünkü incelenen dönemde Yunanistan, kuzeyindeki iki komşusunun toprak emellerinden kuşkulandıkça, Türkiye'nin böyle bir sorunu yoktur ve Bulgaristan ile daha ziyade dostça ilişkiler sürdürmektedir⁷⁴.

Türkiye'nin Balkan politikası incelenirken, onun dış politikasının genel yönlerini göz önünde bulundurmak gerekir. Unutulmamalı ki, Türkiye sadece Balkanlar ile sınırlı değildir, o aynı zamanda bir Karadeniz, bir Orta Doğu, bir Akdeniz devletidir. Bu açıdan bakıldığında Balkanların, Türkiye'nin güvenlik bölgelerinden biri olduğu söylenebilir. Bulgaristan ise bu bölgenin tam ortasında bulunuyor. Bundan dolayı, Bulgaristan'ın, en azından herhangi bir gücün etkisi altına düşmeyecek kadar istikrarlı ve güçlü olması, Türkiye'nin yararına. Dolayısıyla, unutmamalıyız ki 1936 yılına kadar (yani Faşist İtalya ile Nazi Almanya'sı saldırgan programlarını gerçekleştirme yolunda gittikçe daha aktif olan hareketleri esnasında) Boğazlar hala askerden arındırılmıştır, bu ise özünde Türkiye'nin güvenliği ve egemenliği için bir tehlike oluşturur.

Bu düşünceler çerçevesinde Lyudmil Petrov'un, Türkiye'nin akdettiği askerî sözleşmeler ve askerî gücünü takviye etmesi sonucu "1936 yılının yazına kadar belirgin bir Bulgaristan aleyhtarlığı özelliği taşıyan askerleşmesine tamkılık edilir. Bütün bunlar da Türkiye'nin, savunma bakımından çok zayıf olan ve güney komşusu ile imzaladığı avantajlı antlaşmalarına gereğinden fazla güvenen Bulgaristan'ın egemenliğine ne kadar büyük bir tehlike oluşturduğunu gösterir" savı, bizce asılsızdır.

73 İ. Soysal, "Balkan Paktı...", s. 139-140.

74 İ. Soysal, "Balkan Paktı...", s. 140.

Bundan başka Türkiye'nin 1933 yılının sonunda ve 1934 yılının başında Balkan Paktı'nın diplomatik olarak hazırlanışı sırasındaki Türkiye'nin politikasını hareket ettiren sebepler daha açık bir şekilde değerlendirmeli. Özellikle de Türkiye'nin Bulgaristan'ı Pakt'a katma mücadelesi sırasında Bulgaristan hakkında Romen politikasını "benimsediği" sorunu yeniden gözden geçirilmeli.

Sunduğumuz araştırmalarda doğal olarak Bulgaristan ve onun dış politikası ile uluslararası ilişkileri önemli bir yer tutar. Fakat bu araştırmalarda Balkanlılar arasındaki ilişkilerin çeşitli yanları ve detayları kandıracı bir biçimde ortaya çıkarılır ve muntazam ve objektif bir şekilde bunlar değerlendirilmiştir. Bu araştırmaların çoğu Sovyet Bloku ülkelerinin "kapitalist kampı" ülkeleriyle olan temasları önemli bir miktarda kısıtlı olduğu "Soğuk Savaş" olarak bilinen dönemde yapılmıştır. Türkiye arşivlerini kullanma imkânı olmayışı ve yayınlanmış olan arşiv belgelerini ve akademik seviyedeki oldukça fazla Türkçe araştırma elde etmedeki güçlükler, bir yere kadar arşiv malzemesi olsun, Bulgaristan ve diğer ülkelerden bilimsel çalışmalardan olsun, geniş çapta kaynaklar temin edilerek giderilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmaların bazıları (1989'dan önce yayınlanmış olanlar) kaçınılmaz olarak, "marksist-leninist ideolojik metodolojisi" yaklaşımıyla damgalandırıldıklarından ötürü dönemin izini taşırlar. Fakat bu "ideolojileştirme" çoğu zaman söz konusu "metodolojik yaklaşım"ın klasiklerinden birinin eserlerinden yapılan bir veya iki alıntıyla sınırlanır ve ele aldığımız çalışmaların objektiflik ve pragmatizmine hiçbir şekilde zarar vermez.

Bize göre, Bulgar tarih bilimi, şu ana kadar Türkiye'nin 1930'lu yıllardaki Balkanlar politikasını (özellikle Bulgar-Türk ilişkilerini) incelemek için elinden geleni yapmış olmakla birlikte, gelecek araştırmacıların doldurabilecekleri bir hayli "beyaz saha" mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Türk arşivlerine girişin tedricen kolaylaştırılması ve yayınlanmış belge derlemeleri ile yayınlanmış Türkçe bilimsel araştırmalara ulaşabilme imkanları, güneydoğu komşumuzdaki bilim insanlarıyla temaslarımızın gelişmesi, kaynak malzemesinin yetersizliği engelini aşılmasına neden teşkil eder. Böylece şimdiye dek Bulgar araştırmacıların Türkiye tarihini ve Türk-Bulgar ilişkilerinin sorunlarını irdelerken karşılaştıkları engeller, adım adım ortadan kaldırılmaktadır.

Kaynaklar

Arsov, P., “Burjoazno Dvijenie Za Balkansko Razbiratelstvo (Balkanskite Konferentsii. 1930-1933)”. *Godišnik na Katedrite Po Naučen Komunizim i İstoriya na BKP Pri Vişite Uçebni Žavedeniya*, Kn. 1-2, Sofiya 1968, s. 1-53.

Atatürk, K., *İzbrani Reçi i İzkazvaniya*, Sofiya, 1968.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938), TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2002.

Daneva-Mihova, Hr., “Mejdunarodnye Otnoşeniya v Period 1933-1934 gg. i Diplomiçeskaya Podgotovka Balkanskogo Pakta”, *Studia Balcanica*, S. 1, Sofiya 1967, s. 32-93.

Dimitrov, İ., *Bulgariya Na Balkanite i V Evropa*, Sofiya, 1983.

Gönlübol, M. - C. Sar - A. Ş. Esmer - O. Sander - H. Ülman - S. Bilge - D. Sezer, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Ankara 1968.

Hakov, C., *İstoriya Na Turtsiya Prez XX vek.*, Sofiya -Ankara 2000.

Jivkova, L., *Anglo-Türskite Otnoşeniya 1933-1939 g.*, Sofiya 1971.

Kuzmanova, A., *Balkanskata Politika na Rumuniya (1933-1939)*, Sofiya 1984.

Mançev, K.- V. Bistriski, *Bulgariya i Neynite Susedi. Poliçiçeski i Diplomiçiçeski Ornoşeniya 1931-1939*, Sofiya 1978.

Miçeva, Z., “Balkanskiyat Pakt i Bilgaro-Yugoslavskite Otnoşeniy”a. *İstoriçiçeski Pregled*, 1971, Kn. 4, s. 3 - 30.

Petrov, L., “Voennata Politika Na Turtsiya I Otnoşeniyata y s Bilgariya (Fevruari 1934-Yuli 1936 g.)”, *Voenoistoriçiçeski Sbornik*, Kn. 2, 1990, s. 43-71.

Petrov, L., “Voennata Politika Na Turtsiya I Otnoşeniyata y s Bilgariya (Yuli 1936-Septemvri 1939 g.)”. *Voenoistoriçiçeski Sbornik*, Kn. 3, 1990, s. 70-88.

Petrov, L., “Demilitariziranata Zona v Trakiya Mejdu Dvete Svetovni Voyni (1923-1938 g.)”. *Voenoistoriçiçeski Sbornik*, Kn. 2, 1997, s. 33-49.

Soysal, İ., *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları. I. Cilt (1920-1945)*. T.T.K., Ankara 1983.

Soysal, İ., “Balkan Paktı (1934-1941)”. *Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*. T.T.K. Yay., Ankara 1985, s. 125-226.

Spasov, L., "Bulgariya Na Konferentsiyata v Montyo Prez 1936 g.", *Īstoričeski Pregled*, 1989 No. 3, s. 3-14.

Spasov. L., *Bulgariya, Velikite Sili i Bsalkanskite Dirjavi 1933-1939 g.*, Sofiya 1993.

Vasilev, V., "Bulgariya, Frantsiya i Malkata Antanta (1933-1934)", *Sbornik v Čest na Akad. Dimitir Kosev*, Sofiya 1974, s. 309-327.

Velikov, S. , "Les Relations Bulgaro-Turques 1934-1939", *Etudes Balkaniques*, No. 1, Sofia 1982, s. 34-51.

Živkova, L., "The Question of Revising the Regime of the Straits Agreed upon in the Lausanne Convention", *Etudes Balkaniques*, S. 2 (1971), s. 73-81.

Živkova, L., "The Anglo-Turkish Relations (1934-1935)", *Etudes Balkaniques*, S. 4 (1971), s. 82-98.

